

МІЖГЕНЕРАЦІЙНА ОСВІТНЯ МОБІЛЬНІСТЬ У РОЗРІЗІ ТРЬОХ ВІКОВИХ КОГОРТ НАСЕЛЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Грунтуючись на репрезентативних соціологічних даних авторка порівнює тенденції міжпоколінної освітньої мобільності серед представників трьох вікових когорт дорослого населення України віком від 23 до 73 років. Емпіричні дані свідчать про поглиблення освітньої нерівності серед вихідців з різного соціального середовища та різних поколінь. У пострадянський період існування українського суспільства відбувається поглиблення процесу поляризації рівнів освіти, збільшення кількості індивідів на полюсах освітньої ієрархії (неповна середня та вища освіта). Спостерігається поступове уповільнення обмінної (циркулюючої) освітньої мобільності між вихідцями з різних соціальних прошарків, що в перспективі може мати негативні наслідки для суспільства, перетворення освітньої, а через неї і соціальної нерівності на спадкову.

Особливість освіти як обов'язкової складової соціальної нерівності у сучасному суспільстві полягає в тому, що вона має значення не лише сама по собі як вимір освітніх досягнень людини, а є посередником, нерідко обов'язковою умовою посідання тих чи інших позицій у соціально-професійній ієрархії суспільства, а також умовою переміщення між ними. В розвинутих демократичних суспільствах освіта вважається одним з основних механізмів як відтворення соціальної нерівності, так і водночас зміни соці-

ально-класової належності індивідів. Доступність освіти для всіх здібних і мотивованих вважається певною мірою засобом втілення принципу рівності можливостей, меритократичності сучасного демократичного суспільства. Своїми здобутками і досягненнями індивід прокладає собі шлях до освіти поза загальнообов'язковим мінімумом, одержуючи доступ до відповідних позицій у соціальному розподілі праці та класовій структурі суспільства. Як соціологічні, так і економічні теорії освіти визнають, що справедливність доступу до освіти виражається у мінімі-

заці залежності освітніх можливостей від соціального походження та в максимізації залежності їх від здібностей і зусиль індивідів. Якщо ця умова не виконується, освіта закріплює і посилює соціальну нерівність [1]. Як зазначає Г. Доманський, «нерівність у цьому плані тим більша, чим більшою мірою рівень освіти залежить від «аскрипційних» якостей, що залишаються «поза контролем», таких як місце виховання, стать, а головне - походження, що вимірюється за професійним статусом та освітою батьків» [2, 24].

Доступність усіх рівнів освіти є предметом як ідеологічних суперечок, так і державного законодавчого регулювання, в якому певні ідеологічні принципи знаходять своє втілення. Як зазначає П. Штомпка [3, 98], прихильники принципу меритократичної справедливості вимагають застосування до всіх, незалежно від соціального походження, однакових універсальних критеріїв та, на практиці, відмови від будь-яких заходів і пільг, які б сприяли збільшенню шансів на здобуття освіти для певних категорій населення. Прихильники ж принципу рівності шансів переконані у необхідності впровадження низки заходів, включаючи квоти, задля соціальної справедливості та вирівнювання можливостей тих, кому суспільство не може забезпечити однакові стартові умови та умови накопичення соціально-культурного капіталу.

Починаючи з середини минулого століття, західні дослідники постійно відстежують тенденції відтворення освітньої нерівності, доступності різних рівнів освіти для вихідців з усіх соціальних класів населення, роблячи при цьому неоднозначні висновки. Одні дослідники вважають, що, за поодинокими винятками, нерівність освітніх досягнень серед дітей різного соціального походження не зменшилась, а швидше залишалась вельми стабільною з початку ХХ ст., незважаючи на зростання рівня індустріалізації. Однією з причин такої стабільності вважають характерні для індустріальних суспільств спроби зменшити соціальні перешкоди для освітніх досягнень вихідців з робітничого класу, але не зменшувати освітні можливості для вихідців з вищих класів, оскільки небезпідставно вважалося, що дітям з вищих класів більшою мірою притаманні культурні та особистісні характеристики, необхідні для здобуття вищих рівнів освіти [4]. Інші дослідники знаходять емпіричні підтвердження тому, що за останні кілька десятиліть освітня нерівність зменшилась у Франції, Німеччині та Нідерландах [5]. Однак усі без винятку дослідники визнають Швецію найбільш меритократичним суспільством, в якому вдалося знайти

достовірні докази тривалого і стабільного зменшення впливу соціального походження на освітні здобутки [6].

Аналізуючи освітню ситуацію в пострадянських чи постсоціалістичних країнах, дослідники звертають увагу на збільшення освітньої нерівності в процесі переходу від одного політичного й соціально-економічного ладу до іншого [7; 8; 9; 10; 11]. Незважаючи на збільшення загальних показників прийому до вищих навчальних закладів, знизилася їхня доступність для соціально уразливих груп, насамперед дітей із сімей з низькими доходами [12]. Російські дослідники також звертають увагу не лише на загальну тенденцію зростання освітньої нерівності, а й на те, що в Росії розшарування суспільства за рівнем освіти виявляє тенденцію ставати спадковим. Високоосвіченими людьми стають переважно діти з освічених сімей, а малоосвіченими - з малоосвічених [13].

Інститут освіти на теренах пострадянської України також зазнав суттєвих змін, хоча за Конституцією навчання залишилось безкоштовним і загальнодоступним на всіх рівнях. Результати Всеукраїнського перепису населення 2001 р. засвідчили тенденцію до підвищення рівня освіти населення, тобто зростання кількості осіб, які мають вищу і повну загальну освіту на 17,6 %, порівняно з даними перепису 1989 р. Підвищення рівня освіти загалом характерне як для міського, так і сільського населення. Кількість осіб, які мали повну вищу освіту з розрахунку на 1000 осіб у віці 10 років і старші, збільшилася порівняно з даними перепису 1989 р., у містах на 30,7 %, у селах - на 68,8 %. Відповідну динаміку мав показник кількості осіб із повною загальною середньою освітою, підвищення у містах становило 17,2 %, у селах - 33,1 % [14]. Проте ці вельми оптимістичні загальні дані самі по собі не розкривають основних чинників та тенденції подібних зрушень. Ми не знаємо, чи відбулася така позитивна динаміка за рахунок різкого збільшення рівня освіти серед наймолодшого покоління громадян, чи за рахунок завершення життєвого шляху представників найстаршого і відповідно найменш освіченого покоління. Нам також не відомо, за рахунок вихідців з яких соціальних класів насамперед відбувається поповнення найосвіченіших категорій і як розподілялися шанси на здобуття вищого рівня освіти серед дітей, які належали до сімей різних соціальних прошарків. Підвищення рівня освіти населення може супроводжуватися як вирівнюванням можливостей, так і поглибленням соціальної нерівності.

За даними Державного комітету статистики, в Україні протягом останніх 15 років постійно зростає кількість вищих навчальних закладів і, відповідно, кількість студентів, які там навчаються. До того ж, відбувається це на тлі скорочення кількості населення України і відповідного скорочення кількості випускників середніх загальноосвітніх шкіл. Так, на початок 1990/91 навчального року загальна кількість загальноосвітніх навчальних закладів становила 21,8 тис, де навчалися 7 млн 132 тис. учнів. На початку 2004/2005 навчального року кількість шкіл дещо зменшилася - до 21, 7 тис, а кількість учнів скоротилася суттєво - до 5 млн 731 тис. Натомість за цей же період кількість вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації зросла більш, ніж удвічі, - зі 149 у 1990 р. до 347 у 2004 р., а кількість студентів у цих закладах, яка на початку 1990-х становила 881,3 тис, у 2004/2005 навчальному році перевищила 2 млн (2026,7 тис.) [15]. Близько ста вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації в країні становлять заклади недержавної форми власності. Міністерство освіти і науки України вважає надзвичайно позитивною тенденцію збільшення обсягів прийому за кошти фізичних і юридичних осіб, і цей обсяг вже майже вдвічі перевищив кількість «бюджетних» студентів [16]. Як така позитивна тенденція позначається на доступності вищої освіти для вихідців з різних соціальних прошарків, відповідне міністерство мовчить. На думку міністра освіти і науки України С. Ніколаєнка, зростання показника чисельності студентів на 100 тис. населення з 512 до 545 осіб, що відповідає рівню розвинутих країн, безперечно свідчить про розширення доступу до вищої освіти [17, 13]. Однак поза увагою і відповідним фаховим аналізом залишаються тенденції розподілу розширених можливостей серед різних соціальних категорій населення.

Отже, маємо усі підстави стверджувати, що частка осіб з найвищим рівнем освіти зросла не лише серед населення країни загалом, а й серед молодшого покоління дорослих громадян. Водночас, враховуючи, наприклад, лише офіційні показники постійного зростання кількості бездоглядних дітей і підлітків, поширення в Україні дитячої праці [18], а також рівень забезпеченості загальноосвітніми навчальними закладами сільських населених пунктів, що зокрема на початок 2000/2001 н. р. становив 52 %, і через відсутність середніх навчальних закладів 38 % сільських учнів не мали змоги продовжувати навчання в 10 класах за місцем проживання [19], можна висловити припущення, що кількість осіб

з найнижчими рівнями освіти у пострадянський період збільшилася, порівняно з попереднім поколінням.

Інше припущення стосується того, що в сучасному українському суспільстві освіта з чинника сприяння рівності можливостей перетворюється на фактор, що призводить до соціальної закритості на полюсах освітньої ієрархії, а відповідно й соціальної. Тобто роль інституту освіти як «вирівнювача» можливостей зменшується, оскільки посилюється нерівність доступу до середніх спеціальних та особливо вищих навчальних закладів для осіб різного соціального походження. Збільшення кількості місць у вищих навчальних закладах теоретично мало б означати розширення доступу до вищої освіти для всіх, але насправді освітня нерівність може як послаблюватися, так і посилюватися. Навряд чи зазначені вище тенденції посилення освітньої нерівності у країнах перехідного періоду минули Україну.

Для перевірки висунутих припущень про тенденції динаміки освітньої нерівності у пострадянський період було використано дані репрезентативного дослідження «Зайнятість населення України», проведеного Київським міжнародним інститутом соціології в 2003-2004 рр. Загальна кількість опитаних віком від 18 до 75 років становила 8138 респондентів. З метою порівняння всі опитані були розділені на три вікові когорти: 1930-1949 рр. народження, 1950-1972 рр. народження та 1973-1980 рр. народження (зادля встановлення рівня загальної середньої освіти верхній рік народження цієї категорії збільшувався до 1984 р.). Середню вікову когорту (1950—1972 р. н.) умовно можна назвати типовим радянським поколінням, для якого інститут освіти певною мірою міг виконувати функцію вирівнювання можливостей, оскільки існувала встановлена державою система пільг для вступу до вищих навчальних закладів (наприклад, пільги для випускників підготовчих факультетів («робфаків»), звільнених з лав Радянської Армії, осіб, які вже мають трудовий стаж, вихідців із сільської місцевості тощо). Наймолодше покоління є пострадянським, час здобуття усіх рівнів освіти для якого збігся з періодом розпаду Радянського Союзу та початком існування України як незалежної держави на тлі радикальних політичних та соціальних змін.

Усе розмаїття рівнів здобутої респондентами освіти (в опитувальнику перелік містив 12 позицій) для порівняльного аналізу узагальнювалося як 4 основні рівні: неповна середня (включаючи 1-6 класи, 7-9 класи, початкову професійно-

технічну без загальної середньої освіти); середня загальна (включаючи середню професійно-технічну); середня спеціальна; вища (включаючи незакінчену вищу (не менше трьох років навчання в інституті, університеті, академії) та базову вищу (ступінь бакалавра)). Освіта батьків респондентів містила ще один додатковий рівень - без освіти.

За результатами дослідження можемо побачити тенденції змін щодо досягнення вказаних рівнів освіти представниками різних поколінь. У першому рядку таблиці 1 наведено загальний розподіл опитаних за рівнями здобутої освіти. Далі у таблиці містяться дані щодо рівнів освіти представників трьох виокремлених поколінь. Наймолодше покоління представлено двічі з верхньою межею, що охоплює мінімальний вік здобуття вищої освіти (1973-1980 р. н.) та мінімальний вік одержання середньої загальної освіти (1973-1984 р. н.)

Результати дослідження підтверджують припущення про зростання чисельності індивідів на полюсах освітньої ієрархії серед наймолодшого пострадянського покоління українських громадян. Навряд чи можна вважати позитивним явищем статистично значуще збільшення кількості молодих людей, які не досягають загальнообов'язкового освітнього мінімуму - повної середньої освіти. Якщо серед найстарших респондентів кількість тих, які прожили своє життя, не маючи повної середньої освіти, становить 35,4 %, то в наступному, типово радянському поколінні, таких налічується втричі менше - близько 12 %. А вже серед представників наймолодшого пострадянського покоління не змогли досягти обов'язкового освітнього мінімуму близько 18 % тих, кому на момент опитування виповнилося 17-18 років і тих, хто досяг 23-річного віку. Отже, можемо констатувати факт статистично значущого збільшення кількості дорослих, які виходять на ринок праці, не маючи навіть атестату про повну середню загальну освіту. Стати-

стично значущо (з 45 % до 39 %) у пострадянській когорті, порівняно з попередньою, зменшилася кількість молодих людей, які здобули повну середню освіту як найвищу на момент опитування. Схоже на те, що дія чинного в Україні закону «Про загальну середню освіту» з певних причин не поширюється на досить велику частку молоді, що навряд чи матиме позитивні соціально-економічні наслідки і мало би стати предметом всебічного аналізу з боку відповідних соціальних інституцій.

На іншому полюсі освітньої ієрархії бачимо, що радянське і пострадянське покоління статистично значущо відрізняються за кількістю представників з середньою спеціальною та вищою освітою. Щодо першої, то зафіксовано зменшення рівня, а щодо другої - зростання, незважаючи на те, що наймолодше покоління обмежувалося мінімальним віком одержання вищої освіти (22-23 роки). Логічно припустити, що через кілька років це покоління ще суттєвіше збільшить розрив з попереднім за кількістю найосвіченіших осіб.

Яким чином освітня нерівність відтворюється дітьми порівняно з батьками? Яких рівнів освіти досягають діти батьків, які посідають різні позиції в межах освітньої ієрархії? Наскільки різняться шанси дітей досягти вершин освітньої ієрархії? Відповідь на ці питання одержимо, порівнявши здобуту респондентами 1930-1980 р. н. освіту з освітою їхніх батьків (батьків-чоловіків, що становить один з загальноприйнятих способів міжпоколінних порівнянь у соціології), тобто проаналізувавши дані міжгенераційної освітньої мобільності, наведені у табл. 2.

Найбільшою мірою соціальне самовідтворення відбувається на рівні вищої освіти, тобто її здобувають насамперед ті особи, чий батьки мають саме такий освітній рівень. Загалом близько 60 % респондентів (наймолодшим лише 22-23 роки!), чий батько мав вищу освіту, досягають такого ж рівня. Найменшою мірою загалом відтво-

Таблиця 1. Рівень освіти респондентів загалом та за віковими категоріями

	Рівень освіти респондентів, %					N
	Неповна середня	Середня загальна	Середня спеціальна	Вища (повна/не-повна)	Разом, %	
Загалом 1930-1980 р.н.	20,7	39,6	21,3	18,4	100	7205
1930-1949 р.н.	35,4	31,2	18,1	15,3	100	2384
1950-1972 р.н.	11,7	45,2	23,9	19,2	100	3602
1973-1980 р.н.	18,5	39,5	20,0	22,0	100	1219
1973-1984 р.н.	17,9	46,0	17,0	19,1	100	1935

Таблиця 2. Міжгенераційна освітня мобільність

Рівні освіти батьків	Рівні освіти респондентів 1930–1980 р. н., %					N
	Неповна середня	Середня загальна	Середня спеціальна	Вища (повна/не-повна)	Разом, %	
Без освіти	52,8	31,3	11,9	4,0	100	521
Неповна середня	22,5	44,7	21,6	11,2	100	3339
Середня загальна	13,3	40,8	24,3	21,7	100	1474
Середня спеціальна	9,4	28,7	30,5	31,4	100	554
Вища	4,6	21,3	17,0	57,1	100	671

рювався дітьми рівень неповної середньої та середньої спеціальної освіти батьків (нагадаємо, що цей рівень освіти відносно частіше здобувають жінки, а не чоловіки). Однак для кожного виокремленого покоління притаманні певні модифікації зазначених загальних тенденцій (табл. 3). Так, у найстаршому поколінні найбільшої мірою відбувалося міжгенераційне відтворення крайніх освітніх рівнів - неповної середньої та вищої. Представники типового радянського покоління найчастіше відтворювали середній загальний та, знову ж таки, вищий освітній рівень своїх батьків. Така ж тенденція збереглася і в пострадянському поколінні. Проте посилюється тенденція відтворення дітьми найнижчого освітнього рівня батьків - неповної середньої, що, вочевидь, ніяк не можна вважати позитивним явищем для країни, де діє відповідна норма Конституції та закон «Про загальну середню освіту», та для нації, яка, за словами Президента України В. Ющенка, є однією з найосвіченіших сьогодні у світі [20].

Для підтвердження чи спростування висунутого припущення щодо поглиблення освітньої нерівності та трансформації ролі освіти необхідно порівняти співвідношення шансів вихідців із різних за освітнім рівнем батька сімей (цілком імовірно й різної соціально-класової належності) на здобуття того чи іншого рівня освіти серед представників трьох виокремлених поколінь. Показник шансів вираховується як співвідношення між кількістю вихідців із сімей двох різних освітніх рівнів, які самі досягли того чи того з цих двох рівнів освіти [21].

Наведені у табл. 4 дані є вельми переконливими не лише щодо суттєвої нерівності шансів одержання освіти вихідцями з різних освітніх типів сімей, а й щодо істотної зміни таких шансів для представників наймолодшого пострадянського покоління. Співвідношення шансів здобути вищу освіту для дітей, чий батьки мали вищу

освіту, і тих, чий батьки мали неповну середню освіту, було 1 до 34 для представників найстаршого покоління, скоротившись майже удвічі (1 до 18) для типового радянського, а для пострадянського знову почало різко збільшуватися, досягнувши вже співвідношення 1 до 32. Можна сказати, що для сучасних онуків, чий батьки з якихось причин не змогли здобути загальної середньої освіти, шанси потрапити до вищої школи майже такі ж, як і для їхніх дідусів та бабусь, порівняно з однолітками з високоосвічених сімей. Також дещо погіршилися шанси на здобуття вищої освіти для дітей із сімей, де батько має повну середню або середню спеціальну освіту. Отже, у пострадянському поколінні найвищі шанси дітей-вихідців з високоосвічених сімей на здобуття вищого рівня освіти, порівняно з попереднім поколінням, не лише збереглися, а й значно збільшилися. Подальший розвиток нашого суспільства в напрямку перетворення на індустріально-інформаційне означатиме постійне збільшення кількості робочих місць, що вимагають вищої освіти. Якщо виявлені тенденції не зміняться, то пріоритетні шанси на заняття таких місць матимуть діти високоосвічених батьків, а шанси інших у кращому разі залишатимуться незмінними, а в гіршому - постійно зменшуватимуться, поглиблюючи тим самим соціальну нерівність.

Отже, висловлені припущення щодо поглиблення освітньої нерівності серед вихідців із різного соціального середовища та різних поколінь цілком підтвердилися. У пострадянський період існування українського суспільства відбувається поглиблення процесу поляризації рівнів освіти, тобто збільшується кількість осіб на полюсах освітньої ієрархії (неповна середня та вища освіта). Спостерігається поступове уповільнення обмінної (циркулюючої) освітньої мобільності між вихідцями з різних соціальних прошарків суспільства. Нині інститут освіти навряд чи мож-

Таблиця 3. Міжпоколінна освітня мобільність у розрізі трьох вікових когорт

Покоління	Рівні освіти батьків	Рівні освіти респондентів 1930-1980 р. н., %					N
		Неповна середня	Середня загальна	Середня спеціальна	Вища (повна/неповна)	Разом, %	
1930-49р. н.	Без освіти	59,3	26,4	10,2	4,1	100	413
	Неповна середня	34,0	33,5	20,9	13,0	100	1291
	Середня загальна	9,9	30,9	24,3	34,9	100	152
	Середня спеціальна	10,7	22,7	22,7	44,0	100	75
	Вища (повна/непов)	5,3	17,3	16,5	60,9	100	133
1950-72 р. н.	Без освіти	28,0	42,5	18,7	3,7	100	107
	Неповна середня	13,3	52,3	23,1	11,3	100	1776
	Середня загальна	9,6	42,1	27,2	21,2	100	827
	Середня спеціальна	8,5	25,3	32,1	34,1	100	293
	Вища (повна/непов)	3,7	22,6	18,1	55,6	100	354
1973-80 р. н.	Без освіти	-	-	-	-	-	-
	Неповна середня	28,0	48,3	15,1	8,5	100	271
	Середня загальна	20,4	41,6	19,4	18,6	100	495
	Середня спеціальна	10,2	36,3	31,0	22,5	100	187
	Вища (повна/непов)	6,0	21,7	15,2	57,1	100	184

Таблиця 4. Співвідношення шансів здобуття вищої освіти респондентами, чий батьки мали нижчий рівень освіти

Рівні освіти батька	1930-49 р. н.	1950-72 р. н.	1973-80 р. н.
Вища : Неповна середня	1 : 34	1 : 18	1 : 32
Вища : Середня загальна	1 : 3	1 : 5	1 : 6
Вища : Середня спеціальна	1 : 2	1 : 3	1 : 5

на вважати чинником забезпечення рівних можливостей, меритократичності процесу відтворення нерівності. Таку функцію він втрачає. Натомість освіта перетворюється на чинник закріплення нерівності та соціального закриття високоосвічених і низькоосвічених спільнот, що в перспективі може мати негативні наслідки для суспільства, перетворити освітню, а через неї і соціальну нерівність на спадкову.

На думку фахівців Всесвітнього банку, які здійснили всебічний аналіз системи освіти країн регіону Європи та Центральної Азії, включаючи Україну, на державному рівні у цих країнах поки що не склалося чіткого усвідомлення того, що відсутність рівних можливостей здобуття освіти несе у собі істотну загрозу для майбутніх поколінь. Багато країн регіону поки що не відчули

серйозності цієї проблеми. Проте небезпека полягає в тому, що подібна проблема може гостро постати у регіоні до того, як визріє розуміння необхідності опрацювання відповідних заходів і рішень. Ринки не здатні самостійно розв'язувати питання відсутності рівних можливостей в освіті. Вирішення цих проблем - відповідальність державного сектору [22]. На цьому наголошують і російські дослідники, аналізуючи ситуацію в країні, де розвиток ринкових відносин у системі вищої освіти призвів до того, що доступність почала визначатися виключно платоспроможністю абітурієнта чи студента. «В такій ситуації у здібного, але малозабезпеченого абітурієнта дуже мало шансів піднятися вгору соціальними сходами, за допомогою системи вищої освіти... Збільшення доступності вищої освіти - це ключова проблема державного регулювання» [23]. Якщо звернутися до прийнятої 2002 р. Національної доктрини розвитку освіти [24], то, дійсно, складається враження про відсутність на державному рівні чіткого усвідомлення тих загроз, які несе в собі для майбутніх поколінь відсутність рівних можливостей одержання освіти, адже в розділі про рівний доступ до здобуття якісної освіти першим заходом щодо рівного доступу до вищої освіти зазначається запровад-

ження ефективної системи інформування громадянської про можливості здобуття вищої освіти. Навряд чи це разом з усіма іншими зазначеними заходами зможе кардинальним чином змінити ту систему освітньої нерівності, що склалася і відтворюється в Україні.

Долучення нашої країни до Болонського процесу також повинно було б привернути увагу вітчизняних дослідників, політиків та урядовців не лише до змісту, якості та кредитно-модульної системи вищої освіти, а й до соціальних аспектів освітньої нерівності. На проведеному кілька років тому семінарі щодо проміжних результатів Болонського процесу, зокрема, наголошувалося, що важливим елементом європейських політик у галузі вищої освіти є рівний доступ для всіх здібних кандидатів. Державні органи повинні стежити за тим, щоб до всіх абітурієнтів стави-

лися однаково, а також запровадити систему заходів щодо забезпечення доступу до вищої освіти для категорій населення, які перебувають у соціально несприятливому становищі [25].

Отже, перед українською державою, якщо вона дійсно прагне бути демократичною і соціальною, постане нелегке завдання поєднання принципів рівності можливостей та меритократичності процесу здобуття вищих рівнів освіти, надаючи такі можливості найбільш здібним індивідам, не забуваючи при цьому, що здібними можуть бути діти з будь-якого соціального середовища, якщо їм створити для цього належні умови. Проте завдання залишаться недосягнутими, якщо вже зараз освітня політика української держави, всі програми і національні доктрини розвитку освіти не ґрунтуватимуться на фахових моніторингових дослідженнях.

1. Роцина Я. М. Доступность высшего образования: по способностям или по доходам // Университетское управление.- 2005,- № 1.- С. 69-79.
2. Доманський Г. Відбір за соціальним походженням до середніх та вищих навчальних закладів // Соціологія: теорія, методи, маркетинг,- 2005.- № 2.- С. 24-47.
3. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества,- М.: Логос, 2005.
4. Ishida #., Muller W., Rider J. Class Origin, Class Destination, and Education: A Cross-National study of Ten Industrial Nations // American Journal of Sociology.- 1995.- Vol. 101.- № 1.- P. 145-193.
5. Breen R., Luijckx R. Conclusions // Social Mobility in Europe.- New York: Oxford University Press, 2004.- P. 383-410.
6. Jonsson J. Equality at a Halt? Social Mobility in Sweden, 1976-1999 // Social Mobility in Europe.- New York: Oxford University Press, 2004.- P. 225-250.
7. Матежу П., Руханова Б., Симонова Н. Культурные и социально-экономические корни неравенства возможностей получения высшего образования в Чешской Республике (1948-1999) // Социология образования.- 2004.- № 8.- С. 50-52.
8. Образование как фактор социальной дифференциации и мобильности («круглый стол») // Социологические исследования.- 2003.- № 5.- С. 89-100.
9. Образование в странах с переходной экономикой: задачи развития. Доклад Всемирного банка.- Washington: Международный банк реконструкции и развития, 2000 // <http://ecsocman.edu.ru>
10. Мкртчян Г. М. Стратификация молодежи в сферах образования, занятости и потребления // Социологические исследования.- 2005.- № 2.- С. 104-113.
11. Ключарев Г. А., Кофейнова Е. Н. О динамике образовательного поведения состоятельных и малоимущих россиян // Социологические исследования.- 2004,- № П. - С. 116-122.
12. Шишкин С. В. Доступность высшего образования для населения России: что показывают результаты исследований // Университетское управление.- 2005,- № 1.- С. 80-88.
13. Новиков А. Школа и новый класс эксплуататоров // Социология образования.- 2005.- № 4,- С. 49.
14. Всеукраїнський перепис населення 2001 // www.ukrcensus.gov.ua
15. Дані Державного комітету статистики України // www.ukrstat.gov.ua
16. Загальні відомості про вищу освіту в Україні / Міністерство освіти і науки України - офіційний сайт // www.mon.gov.ua
17. Ніколаєнко С. Вища освіта і наука - найважливіші сфери відповідальності громадянського суспільства та основа інноваційного розвитку // Вища школа,- 2005.- № 1.-С. 13
18. Система освіти в Україні: стан та перспективи розвитку // Національна безпека і оборона.- 2002.- № 4.- С. 26.
19. Там само.- С. 22.
20. Ющенко В. Турбота про вчителя - надія на майбутнє // Вища школа.- 2005.- № 3.- С. 4.
21. Marshall G., Sift A., Roberts S. Against the Odds? Social Class and Social Justice in Industrial Societies. Oxford: Clarendon Press, 1997.-P. 192-193.
22. Образование в странах с переходной экономикой: задачи развития. Доклад Всемирного банка,- Washington: Международный банк реконструкции и развития, 2000 // <http://ecsocman.edu.ru>
23. Кликунов Н. Д., Окороков В. М. Рынок и доступность высшего образования // Университетское управление,- 2005,- № 1.-С. 49.
24. Указ Президента України «Про національну доктрину розвитку освіти» від 17 квітня 2002 р. // www.studyport.com.ua
25. Ниборг П. Высшее образование как общественное благо и предмет ответственности общества // Социология образования.- 2005.- № 3,- С. 37-40.

S. Oksamytna

INTERGENERATIONAL EDUCATIONAL MOBILITY ACROSS THREE AGE
COHORTS OF THE MODERN UKRAINIAN POPULATION

Basing on the representative sociological data the author compares intergenerational educational mobility among three age cohorts of the adults of 23-73 years old. The empirical data are evidence of the educational inequality extending among people of different social origins and cohorts. The educational levels continue to polarize during the post-soviet period. The exchange social mobility among different social strata becomes slower.